

د. عەبدولڕەحمان ئەحمەد وەهاب

گیرۆدەبوونی پەروەردە بە ڕوانگەی دەوڵەتسازییەوە لە کوردستاندا

سەرەتا:

لەم نووسینەدا تێزێک پێشکەش دەکەم بۆ تێگەیشتن لەچوارچێوە سیاسیی و فەرهەنگی و سیستەماتیکییە گشتییەکەی پرۆسەی پەروەردەی ڕەسمی لە کوردستاندا. سەرەتا گفتوگۆی ئەوە دەکەم کە بوونی میتۆدێکی ڕەخنەیی بۆ باسوخواسە پەروەردەییەکان گرنگە تا ئەوە ڕوون بێت لەسەر چ بنەمایێک باسەکە دامەزراوە و چ ئاڕاستەیەکی هەیە. چوارچێوەی تێزەکە و گفتوگۆی سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەم ڕانگەیەوە پرۆسە سیاسیی و فەرهەنگییەکانی مۆدێرنێتی و سیستەمی دەستگا مۆدێرنەکانە، ئەوانیش لە فەزای فیکر و مێژووی خۆنواندنی ناسیۆنالیزمدا مانا دەدەن و نەخش دەگرن. هەر لەم چوارچێوەشدایە باسی سیستەمی پەروەردەی ڕەسمی لە بازنەی دەوڵەتی نەتەوەییدا دەکەم و مامەڵە و فەرهەنگە پەروەردەییەکان پێکەوە گرێ دەدەم. لەکۆتاییدا باسی ئەوەش دەکەم کە بەرەنجامی تێزی ئەم نووسینە دیارکردنی ئاڕاستەی دروستە لە داڕشتنی سیاسەتی پەروەردەییدا و هەنگاونانە بەرەو پێشەوە.

گرنگیی بوونی میتۆدێکی ڕەخنەیی

زۆرن ئەوانەی بەشێوە و لە ئاستی جۆراوجۆردا ڕەخنە لە پەروەردەی ڕەسمی لە کوردستاندا دەگرن و گازندەیان لێی هەیە، بەڵام ئەم ڕەخنەگرتن و گازندانە پێویستە بە میتۆدێکی ورد و ڕوون بکرێن تا لەلایەک بتوانین ڕەخنەی جیددیی و گلەیی سەرپێیی لێک جودا بکەینەوە، لەلایەکی دیکەوە دڵنیاببینەوە کە ڕەخنەکان لە جێی خۆیاندان. لەڕاستیدا بەشێکی بەرچاوی ڕەخنە و گازندەکان نەیانتوانیوە ئەو هێڵە گشتییانە بدۆزنەوە کە کێشە پەروەردەییەکان پێکەوە گرێ دەدەن. بوونی میتۆد و ڕوانگەیەکی گشتگیر بۆ توێژینەوە و دیتنی مەسەلە پەروەردەییەکان وادەکات لە باسی کێشەکاندا سەرپێیی و توندڕۆ و، لەکاتی پێشنیازکردنی چارەسەریشدا خۆشباوەڕ و پشووکورت نەبین.

ئەو ڕەخنانەی لە ئاستی فیکر و فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان دەگیرێن بەشێوەیێکی دیاریکراو زۆرجار بە زەقی بە هەڵەدا چوون و، بەگشتی نەیانتوانیوە بەوردیی و بەفراوانی لە کێشە تێکهەڵکێشراوەکانی پەروەردەی ڕەسمی بڕوانن. ئەمەش بە دیاریکراوی لە بەکارنەبردنی میتۆدێکی ڕەخنەیی لە ناسینی مەسەلە پەروەردەییەکان و فراواننەبوونی مەودای بینینی کێشەکانەوەیە. ئەم ڕایەش شکاندن و ناچیزکردنی ڕەخنەکان نییە، بەڵکە ئاماژەکردنە بە کەمیی توێژینەوەی ڕەخنەیی و گشتگر لە بواری پەروەردەدا لای ڕەخنەگران و نەبوونی بەرچاوڕوونی و بەرفراوانیی ڕوانگەی چاکسازی لای سیاسەتووان و بڕیاربەدەستانی پەروەردەیی. ڕوانگەی گشتگر و ڕەخنەیی لە ناسین و مامەڵەکردن لەگەڵ کێشەکانی پەروەردەدا سەری لە چارەسەری ڕەخنەیی و جیددی و گشتگرەوە دەردەچێت. دەبێت چارەسەری کێشەکانی پەروەردە جۆراوجۆر و فرەلایەن بن، لەهەمانکاتیشدا دەبێت هاوئاهەنگ بن تا سەرلێشێوان و بێئومێدیی و کەسبەکەسی نەیێنە گۆڕێ.

سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان کامەیە؟

لە ئاستی فیکر و فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەیی لە هەرێمی کوردستاندا ڕەخنەی هەرەباو ئەوەیە کە حکومەتی هەرێم فەلسەفەیەکی پەروەردەیی ڕوونی نییە، پلان و ستراتیجیی بۆ پێشخستنی کەرتی پەروەردە نییە، تەواوی پرۆسەی پەروەردەی ڕەسمی لەسەر سیاسەتێکی پەروەردەیی تۆکمە ناڕوات و، چەندین ڕەخنە و گازندەی لەم جۆرە. ئاسانترین هەڵوێست لەم ڕووەوە ئەوەیە کە بڵێین ڕاستە، حکومەتی هەرێمی کوردستان سیاسەتی پەروەردەیی نییە و بەرچاوی ڕوون نییە.

بەڵام، هەر بە ڕاست، ئایا حکومەتی هەرێمی کوردستان فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەیی هەیە؟

میتۆد و ڕوانگەی ڕەخنەیی و گشتگر لە بواری پەروەردەدا بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، جارێ لە سەرەتادا دەپرسێت: ئایا دەکرێت سیستەمێکی پەروەردەیی هیچ فەلسەفە و سیاسەتێکی ڕوونی نەبێت؟ بۆئەوەی بتوانین گفتوگۆی جیدی لەبارەی پرۆسەی پەروەردە و خوێندنی ڕەسمییەوە بکەین، دەبێت بڕیار بدەین کە نەخێر، هیچ پرۆسە و سیستەمێکی پەروەردەیی نییە فەلسەفە و سیاسەتی دیاریکراوی خۆی نەبێت. هەر پرۆسەیەکی پەروەردەیی لەسەر بنەمایەکی فەلسەفی و ڕێڕەوێکی سیاسی کار دەکات. بیهێنە بەرچاوی خۆت: بۆچی لە گشت کونج و سووچێکی ئەم کوردستانەدا خوێندنگەکان لەسەر هەمان بنەما دامەزراون، چاوەڕێ دەکرێت مامۆستایان هەمان ڕێنمایی پەیڕەو بکەن، خوێندکاران هەمان بەرنامەی خوێندنیان هەبێت و بۆ هەمان ئامانج تێبکۆشن؟ بوونی هەمان یاسا و سیستەم و هەمان ئامانج و چاوەڕوانی مانای بوونی هەمان فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەییە.

لێرەوە، دەبێت بپرسین: کامەیە ئەو ڕێڕەوە فیکریی و سیاسییەی کە حکومەتی هەرێمی کوردستان لە هێشتنەوە و بەڕێوەبردنی پرۆسەی خوێندنی ڕەسمیدا گرتوویەتییە بەر؟ بە لێکۆڵینەوە و شیکردنەوەی وردی بەڵگەنامە پەروەردەییە ڕەسمییەکانی حکومەتی هەرێم کە لەماوەی ٣٠ ساڵی ڕابردوودا دەریکردوون، سەرەکیترینی هەوڵەکانی حکومەتی هەرێم دامەزراندن و پتەوکردنی سیستەمێکی مۆدێرنە بۆ پەروەردە تا خزمەتی دامەزراندن و هێشتنەوەی دەوڵەتی مۆدێرن بکات.[١]

سیستەمی پەروەردەیی مۆدێرن چییە؟

سیستەمی پەروەردەیی مۆدێرن پێکهاتەیەکی سیاسیی بیرۆکراسییە کە لەنێو سیستەمێکی فراوانتری حوکمڕانیی مۆدێرندا مانا دەدات و، پەیوەندیی بە مێژووی سەرهەڵدان و پێشکەوتنە جۆراوجۆرەکانی پرۆسەی مۆدێرنێتییەوە هەیە. بەشێوەیەکی دیکە بڵێم، کارکردن لەپێناوی دامەزراندن و هێشتنەوە و پەرەپێدانی ئەو سیستەمە پەروەردەییەی ئێمە پێی ئاشناین دەکەوێتە نێو بازنەی دامەزراندن و هێشتنەوە و پەرەپێدانی پێکهاتە بیرۆکراسییەکانی دەوڵەتی مۆدێرنەوە. بنەمای فیکریی دەوڵەتی مۆدێرنیش ناسیۆنالیزمە، بەمانای یەکبوونی زمان و فەرهەنگ و مێژوو و خاک و تەنانەت ڕەگەزیش. پەیوەندیەکی دووجەمسەریش لە نێوان ناسیۆنالیزم و شکڵ و شێوەی دەوڵەت و دەستگاکانیدا هەیە. ئەمە مانای وایە بوونی یان هێنانەئارای یەکبوونی زمان و فەرهەنگ و مێژوو کار دەکاتە سەر شێوازی دامەزراندن و بەڕێوەچوونی دەوڵەت. لەهەمانکاتدا

1. Wahab, A. A. (2017). Education in Kurdistan Region at the Intersection of Nationalism and Democracy (Doctoral dissertation, University of Toronto (Canada)).

میکانیزمەکانی بەڕێوەبردنی دەوڵەتیش دەبنە هۆی یەکخستنی زمان و فەرهەنگ و مێژوو. مۆدێرنێتی لە ڕێی تۆڕێکی ئاڵۆزی ڕوانگەی فیکریی و ئەخلاقی و هەڵوێست و دەستگا و کار و مامەڵەی دیارکراوەوە خۆی دەنوێنێت. دەوڵەتی مۆدێرن و دەستگاکانی، بەنموونە پەروەردە و خوێندنی ڕەسمی، بەرهەم و بەرهەمهێنەری مۆدێرنێتین. سیستەمی پەروەردەی ڕەسمی پێویستی بەوەیە یەکبوونی زمان و فەرهەنگ و مێژوو هەبێت و، بەشێوەیەکی سەرەکیش هەوڵ دەدات ئەم پێویستییەی خۆی دەستەبەر بکات. یانی، سیستەمی مۆدێرن خۆی خۆی دروست دەکات و پتەو دەکات و مانەوەی خۆی دڵنیا دەکاتەوە. مەبەستیشم لە سیستەمی پەروەردەیی مۆدێرن هەر ئەمەیە کە لەنێو بازنەی فیکریی و سیاسیی دەوڵەتی مۆدێرندا، کە ناسیۆنالیزمە، مانا دەدات و خۆی دەنوێنێ.

پوختەی ئەم باسە تا ئێستە ئەمەیە: سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێم هەر لە سەرەتاوە بە ئاڕاستەی دامەزراندن و پتەوکردنی دەستگاکانی پەروەردەدا ڕۆیشتووە و دەڕوات. کەوایە، سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان بەگشتی سیاسەتی دامەزراندنی دەستگای پەروەردەیی دەوڵەتی مۆدێرنە. ئەم بنەما سیاسییە کۆمەڵایەتییە مێژووییە دەتوانین بکەینە سەرەتایەک تا باشتر لە وردەکاریی کێشەکانی پرۆسەی پەروەردەی ڕەسمی لە هەرێمی کوردستاندا بگەین، تا بتوانین قووڵتر ڕۆبچینە نێو ئاڵۆزییەکانی سیستەمی پەروەردەی کوردستان و فراوانیی مەوداکانی چارەسەر درک پێ بکەین.

نموونەیەکی سەرەکیی ڕەخنەی ڕەخنەگران لە ئاستی فیکر و سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان ئەوەیە کە حکومەت سیاسەتێکی پەروەردەیی بەعسیانەی هەیە، یان لەسەر هەمان سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی دیکتاتۆریی پێشووی عێراقی دەڕوات. ئەوەی ئەم جۆرە گازندەیە ڕوونی ناکاتەوە یان نایناسێتەوە ئەوەیە کە سیاسەتی حکومەتی بەعسی عێراقیش سیاسەتی دەوڵەتی مۆدێرن بووە و هەوڵی پێکهێنانی نەتەوەی داوە لە ڕێی دامەزراندن و تۆکمەکردنی دەستگای گشتگر و مەرکەزییەوە بۆ بەدەستهێنانی یەکبوونی زمان و فەرهەنگ و مێژوو لە چوارچێوەی سنوورە سیاسییەکەی دەوڵەتی مۆدێرنی عێراقدا. حکومەتی بەعسی عێراقی حکومەتێکی ناسیۆنالیستی بووە و هیی هەرێمی کوردستانیش بە هەمان شێوەیە، بەمانای ئەوەی بنەما فیکریی و سیاسییەکەی حکومەتی هەرێم و دەستگاکانی لەسەر بنەمای چەمکی نەتەوە دامەزراون. بۆیە مامەڵە یاسایی و ئیدارییەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستان لە کەرتی پەروەردەدا لە هیی حکومەتی بەعسی عێراقی دەچن. جیاوازییەکانیش بەهۆی جیاوازیی مێژووی سەرهەڵدان و گەشەسەندن و ئاستەنگ و دەرفەتەکانی بەردەم ناسیۆنالیزمی

کوردی و عەرەبی/بەعسییەوەیە لە عێراقدا. بەڵام هەنگاوە ئیداریی و بیرۆکراسییەکانی سیستەمی پەروەردەیی لە عێراقدا بە هەرێمی کوردستانیشەوە هەنگاو و پرۆسەی تەواو مۆدێرنن. بۆیە ئاساییە لێکچوون لەنێوانیاندا هەبێت.

گرێدانی کێشەکانی پەروەردە لە هەرێمی کوردستاندا بە نەبوونی فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەییەوە یان بە چواندنێکی سادەی سیستەمەکە بە هیی حکومەتی بەعسی عێراقی دەبنە گازندە و هوتافی حەماسی، بەڵام دانانن بەوەی کە بەڵێ، فەلسەفەی پەروەردەکە ڕوونە و سیاسەتەکەشی داهێنراوێکی نوێ نییە و لەمێژینە و تۆکمە و دووبارەیە، دەبێتە سەرەتای ڕەخنە و توێژینەوەی جیددی. ئەم میتۆدەی توێژینەوە لە پرۆسەی پەروەردەدا یارمەتیی ئەوەشمان دەدات باشتر لە کێشەکانی سیستەم و مامەڵە و کارەکانی هەر ئاستێکی پرۆسەی پەروەردە و خوێندن بگەین و ڕێمان لە چارەسەری پەیوەندیدار و جۆراوجۆر بکەوێت.

ناسیۆنالیزم و دەوڵەت: چوارچێوەی سیاسەتی پەروەردەیی هەرێمی کوردستان

بۆ ناسینەوەی چوارچێوەی سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێمی کوردستان، ناسینی ناسیۆنالیزم و ئەو دەوڵەتەی ناسیۆنالیزم دەیهێنێتە گۆڕێ گرنگن. با بەڕوونی ئەوەش بڵێم کە دەوڵەتداری ئاڕاستەی سەرەکیی سیاسەتی پەروەردە و خوێندنی ڕەسمییە لە هەرێمی کوردستاندا. مەبەستم لە دەوڵەتداریش فەلسەفە و ماهییەت و پێکهاتە و شێواز و مامەڵەکانی دەوڵەتی مۆدێرنە. بەشێوەیەکی گشتی، دەوڵەتی مۆدێرن لە هەندێک بنەمای سەرەکیدا لە دەوڵەتی پێش مۆدێرن جودایە. دیارترینی ئەم بنەمایانە ئەو پەیوەندییە خۆبەخۆیەی نێوان سنووری سیاسیی و سنووری نەتەوە و فەرهەنگەکەیەتی لە دەوڵەتی مۆدێرندا. ناسیۆنالیزمیش بریتییە لەو گفتوگۆ فەلسەفی و تیۆریی و سیاسییانەی باس لە پەیوەندیی نەتەوە و سنوورە سیاسییەکەی دەکەن و دەبنە کۆمەڵێک ئاکار و هەڵوێست و کرداری سیاسی و کۆمەڵایەتی بۆ هێنانەدیی هاوئاهەنگیی نێوان سنوورە سیاسییەکە لەگەڵ سنوورە فەرهەنگییەکەی نەتەوەدا. بۆیە وا بڕیارە سنووری سیاسیی هەر دەوڵەتێکی مۆدێرن چوارچێوەی سنوورە نەتەوەیی و فەرهەنگییەکە بێت.[1]

ئەوەی لەم پێناسە سنووردارەی ناسیۆنالیزم و دەوڵەتداریی مۆدێرندا گرنگن ئەمانەن:

- جودا لەو بنەما کۆمەڵایەتیی و ئابووریی و سیاسییانەی پێشتر دەوڵەتیان لەسەر بنیات دەنرا، دەوڵەتی مۆدێرن لەسەر بنەمای یەکبوون و لێکچوونی کۆمەڵانی خەڵک لە ناوچەیەکی جوگرافیی دیاریکراودا دادەمەزرێت.

1. Gellner, E. (2008). Nations and Nationalism. Cornell University Press.

– گەر دەوڵەتی پێش مۆدێرن لەسەر بنەمای هێزی گرۆیێک بەسەر کۆی خەڵکی نێو سنووری دەوڵەتەکەدا دامەزرابێت و بەهانەی ئەم هێزە ماددی یان مەعنەوی بووبێت، وەک بانگەشەی خوێنپاکیی کەس و نوخبەی دەسەڵاتدار و پەیوەندییان لەگەڵ خوداوەند و بوونێکی باڵادا، یان دەستەڵاتی هێزی بازوو و خۆسەپاندنی سەربازی، ئەوا دەوڵەتی مۆدێرن لەسەر بنەمای مافی دیارکردنی چارەی هەموو خەڵکی نێو سنوورەکە وەک یەکەیەکی لێکچوو و یەکگرتوو و دانەبڕاو لە هاوفەرهەنگی و هاوزمانی و هاومێژوویی دادەمەزرێت.

– ئەو بنەما فەلسەفی و تیۆریی و سیاسییەی دەوڵەتی مۆدێرنی لەسەر دادەمەزرێت ناسیۆنالیزمە، یانی کۆی باسوخواس و کردار و هەڵوێستەکانی پەیوەست بە نەتەوەوە، لە ناویاندا خۆبەنەتەوەزانین.١

– ناسیۆنالیزمیش لە ئەنجامی گۆڕانە مێژوویی و زانستی و فیکرییەکانی سەردەمی ڕێنیسانس و دواتری ئەوروپاییدا هاتە گۆڕێ، بەو مانایەی ئەو گۆڕانکارییانە ڕێیان بۆ بەدەستهاتنی هاوئاهەنگییە فەرهەنگی و زمانی و مێژووییەکان خۆش کرد. بە نموونە، ئاسانبوونی بەریەککەوتنی جڤاک و فەرهەنگە جیاوازەکانی ناوچەیەکی جوگرافی، هەڵبەت زۆرجار بە زۆرەملێ و لە ڕێی داگیرکارییەوە، بەهۆی بەردەستبوونی ئامرازەکانی گواستنەوە یان بەربڵاویی چاپەمەنییەکان وای کرد کە ئەو جڤاک و فەرهەنگانە بەرەو هاوئاهەنگی بچن.

لە ئاشنابوون بە دەرهاوێشتە سیاسییەکانی ناسیۆنالیزمدا ئەوەی گرنگە هێڵیان بەژێردا بهێنین چەمکەکانی (هاوفەرهەنگی، هاوزمانی، هاومێژوویی)ن. بۆئەوەی هێز و گرۆ سیاسییەکانی نەتەوەخواز بتوانن سنوورە سیاسییەکەی دەوڵەت بە دەوری نەتەوەدا بکێشن و ناوی دەوڵەتی لێ بنێن، دەبێت بیسەلمێنن کە هاوئاهەنگی لە فەرهەنگ و زمان و مێژووی ئەو گرۆیەدا هەیە. بەڵام لەڕاستیدا فەرهەنگ و زمان و مێژوو هەروا بە سادەیی خۆیان بە دەستەوە نادەن و لەوە بزێوترن کە بیری ناسیۆنالیستی دەیخوازێت. بۆیە پرۆسەی بنیاتنانی نەتەوە پرۆسەیەکی ئاڵۆزە و سەختە. وەک چۆن لەنێو پرۆسەکەدا چیرۆک و ئەفسانە و مێژووی هاوبەش بۆ خڕکردنەوەی پێکهاتەکانی نەتەوە لەدەوری یەکدی گرنگن، ئاوەهاش پرۆسەی سیاسی و بیرۆکراسی بۆ هێنانەئارا و لەهەمانکاتدا دەربڕینی هاوئاهەنگیی نەتەوەیی گرنگن. دەستگاکانی دەوڵەتی مۆدێرن وا دامەزراون کە لەلایەکەوە گوزارشتی یەکبوونی نەتەوە بکەن و لەلایەکی دیکەوە گەرەنتیی ئەم یەکبوونەش بکەن، زۆرجار بە پەرەوباڵکردنی فەرهەنگ و زمان و مێژوو تا بە چوارچێوە سیاسییەکانی دەوڵەت–نەتەوە بخۆن.

1. Anderson, B. (2006). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso Books.

لێرەوە پەیوەندیی خولاو و نەپچڕاوی نێوان نەتەوە و دەستگاکانی دەوڵەت دەبێتە بابەتێکی گرنگی توێژینەوەی پەروەردەیی. هەر ئەم پەیوەندییەیە بۆ ڕوونکردنەوەی ئاڕاستەی سیاسەتی پەروەردەیی لە هەرێمی کوردستاندا دەمەوێت جەختی لێ بکەمەوە.

ئامانجی پەروەردەیی ناسیۆنالیزم دەستلەملانی ئامانجە سیاسییەکەیە

کە جەخت لەوە دەکەمەوە ئامانجی خوێندنی ڕەسمی لە هەرێمی کوردستاندا دامەزراندنی دەوڵەتی مۆدێرنە، مەبەستمە بڵێم کە پرۆسەکە بۆ هێنانەگۆڕێی بنەما فیکریی و سیاسی و فەرهەنگییەکانی ناسیۆنالیزمن بەوشێوەیەی لە دنیای ئێستەماندا بۆ دامەزراندنی دەوڵەت گرنگن. بۆیە ناتوانین ئامانجە پەروەردەییەکانی ناسیۆنالیزم (یەکبوون یان هاوئاهەنگیی نەتەوەیی) لە ئامانجە سیاسییەکە داببڕین کە دامەزراندنی دەوڵەتە. هەروەها ناشتوانین وردەکاریی پرۆسە و دەستگاکانی پەروەردەی مۆدێرن لە پرۆسە بیرۆکراسییەکان و پرس و گۆڕان و ئەولەوییەتە سیاسییەکان دوور بخەینەوە. پەیوەندیی نێوان ناسیۆنالیزم وەک فەلسەفەی دەوڵەتی مۆدێرن لەگەڵ دەستگا و پرۆسە سیاسیی و ئیدارییەکانی دەوڵەتدا پەیوەندیەکی دانەبڕاو و تەواوکارە.

هەڵبەت بەدەستهێنانی هاوئاهەنگیی فەرهەنگی خۆی بەشێوەی جودا دەنوێنێت. لە دامەزراندنی دەستگاکانی پەروەردەدا جەخت لە ناوەندیبوون دەکرێتەوە، جەخت لە تۆکمەیی و توندکردنی یاسا و ڕێساکان دەکرێتەوە، کارێکی بێوێنە دەکرێت بۆ جیاکردنەوەی ئاستەکانی بیرۆکراسی و بەشکردنی ئەرکەکان و چوارچێوەدارکردنی پسپۆڕیی ئیداری و، هتد. سیستەمی پەروەردەی مۆدێرن، کە بەشێکی گرنگی سیستەمی دەوڵەتداریی مۆدێرنە، لەنێو خۆیدا وەک دەستگایەکی میکانیکیی ئاڵۆز کار دەکات بە شێوەیەک هەر پارچەیەکی درشت یان ورد لەگەڵ کۆی پارچە و بەشەکانی دیکەدا هاوئاهەنگ دەبێت. لە دەستگایەکی وادا هەموو پارچەکان پێکەوە مانا بە دەستگاکە دەدەن و بەرەو ئامانجە گشتییەکەی دەبەن. هەربەشێکی نێو ئەم دەستگایە تەنها لەنێو کۆی دەستگاکەدا نرخی هەیە و تەنها لەوەدا کەڵکی هەیە کە هاوئاهەنگیی پرۆسەی دەستگاکە بپارێزێت و جگە لەو ئامانجە هیچی دیکە نەکات، یان دژی ئەو ئامانجە کار نەکات. وەک چۆن لە نێوخۆی دەستگای پەروەردەیی مۆدێرندا گشت پارچەکان دەبێت هاوئاهەنگ بن، بە هەمان شێوەش کۆی دەستگای پەروەردەی ڕەسمی وەک یەکەیەک دەبێت لەگەڵ کۆی پێکهاتەکانی دیکەی دەوڵەتدا هاوئاهەنگ بێت و ڕووگەی دەستگاکە بەدەستهێنان و بەردەوامیدان بە ئامانجەکانی دەوڵەتی مۆدێرن بێت.

دەوڵەتی مۆدێرن پێویستی بە سیستەم و دەستگای بیرۆکراسی و ناوەندییە وەک ئەوەی لە سەرەوە باس کراوە. سیستەم و دەستگای بیرۆکراسیش هاوئاهەنگیی فەرهەنگی

دێننە گۆڕێ بەوشێوەیەی کە سیستەم و دەستگاکە دەیخوازن. بۆیە، بە نموونە، دژیەکییە لەڕووی فیکرییەوە دژی ناسیۆنالیزم بێت، بەڵام لەگەڵ سیستەمی مۆدێرنی بەڕێوەبردنی پەروەردە یان هەر بەشێکی دیکەی کۆمەڵگەدا بێت، بەتایبەتی ئەو جۆرە سیستەمەی کە جەخت لە بەدەستهێنانی هاوئاهەنگی تا ئەندازەی لێکچوون و یەکبوون دەکاتەوە، چونکە ئەم دووانە (سیستەمی دەوڵەتداریی مۆدێرن و ناسیۆنالیزم) یەکدی تەواو دەکەن و بێ یەکدی نایانکرێت. لەوانەیە لەو وڵاتانەی کە مێژووی هاتنەگۆڕێ و پێشڤەچوونی نەتەوەخوازی تێیاندا لەوەی هەرێمی کوردستان جودایە هەندێ جیاوازیی بنەڕەتی یان لاوەکی هەبن، بەتایبەتی کاتێک دەوڵەت چەمکی ناسیۆنالیزمی تەقلیدیی و پێداویستییە ستراتیجییەکانی تێپەڕاندبێت، بەنموونە ئیدی ترسی لە سنوورە نەتەوەییەکەی نەمابێت یان هاوئاهەنگیی سنووری سیاسی و نەتەوەییەکەی تۆکمە و بێکێشە بێت. ئەم بارە زیاتر لەو نەتەوانەدا ڕوونە کە لە پلەی پاشناسیۆنالیزمن یان نەتەوەخوازییەکەیان لەسەر بنەمای ڕێککەوتنی سیاسییە نەک یەکبوونی فەرهەنگی و ڕەگەزی و ئیتنی. لەم نەتەوانەشدا سیستەمی بەڕێوەبردنی دەوڵەت و دەستگا بیرۆکراسییەکان هێشتا هەر بنەمایەکی سەرەکیی هاوئاهەنگیی نەتەوەیین، بەڵام دەکرێ جەختی زیاتر لە هاوئاهەنگیی سیاسی و یاسایی بکەن لەسەر بنەمای بەها کۆمەڵایەتی و ئەخلاقییەکان نەک یەکبوونە ڕەگەزی و ئیتنییەکان.

ڕۆڵی پەروەردە لە دەوڵەتی مۆدێرندا

پرۆسە و دەستگاکانی پەروەردەی ڕەسمی لە دەوڵەتی مۆدێرندا تەواو لە پرۆسەی پەروەردە و دەستگاکانی سەردەمی پێش مۆدێرن جودان. پرۆسەی پەروەردە لە دامەزراندن و بەردەوامیدان بە دەوڵەتی مۆدێرندا پشکی شێری هەیە بەهۆی ئەو ڕۆڵەی پەروەردە لە هێنانەدیی بنەما و ئامانجەکانی دەوڵەی مۆدێرندا هەیەتی، بە تایبەتی بنەما و ئامانجی هاوئاهەنگیی نەتەوەیی. بۆیە سەرەکیترین ئامانجی سیستەمی پەروەردەی مۆدێرن دڵنیاکردنەوە و بەردەوامیدانە بە هاوئاهەنگیی فەرهەنگی و سیاسی و کۆمەڵایەتی. ئەو سیستەمەشی کە بۆ پرۆسەی پەروەردە دادەنرێت دەبێت گوزارشت لەم ئامانجە بکات، ئەگینا لای دەوڵەتی نەتەوەیی ئەرزشی نابێت. دەکرێت لە پەنای ئەم ئامانجەدا ئامانجی دیکەی تەواوکەر یان جوانکەر یان نەخواستراو هەبن، بەڵام لای دەوڵەتی نەتەوەیی و سیاسەتوانانی، هیچ ئامانجێک لە ئامانجی هاوئاهەنگیی نەتەوەیی لەپێشتر نییە. بۆیە بۆ ناسینی فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردە و خوێندنی ڕەسمی لە هەرێمی کوردستاندا دەبێت چاومان لەسەر فەلسەفە و سیاسەتی حکومەتی هەرێمی کوردستان و گوتاری نوخبە سیاسییەکەی بێت. دەبێت باش لە هەنگاو و مامەڵە و

هەڵوێستە سیاسییە کۆمەڵایەتییە ئابوورییەکانی حکومەت بگەین و بزانین چۆن شییان دەکەینەوە تا بتوانین گفتوگۆی ڕاستەقینە لەبارەی ئاڕاستەکانی پەروەردەی ڕەسمییەوە بکەین. هەروەها دەبێت وردودرشتی کاری دەوڵەتی مۆدێرن و بیری نەتەوەخوازی باش بناسین و، بەهۆشیارییەوە هێڵ بەژێر کارکردە بیرۆکراسییەکانی ناسیۆنالیزم لە پەروەردەدا بهێنین.

بەڵگەنامەکانی سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێم ئەم تێزە دەسەلمێنن

لە ماوەی نزیکەی سێ دەیەی تەمەنی حکومەتی هەرێمی کوردستاندا گۆڕانکاری لە گوتار و دەربڕینی فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەی ڕەسمیدا ڕووی داوە. گۆڕانەکانیش کەمتازۆر ڕەنگدانەوەی گۆڕانە سیاسیی و ئابووریی و کۆمەڵایەتییەکانن. سەرنجڕاکێش ئەوەیە کەمترین گۆڕین لە وردەکاریی و پرۆسەکانی دەرکردنی یاسا و سیاسەتەکاندا کراون.[1] لە کۆی پێکهاتە و ڕێکارەکانی بەڕێوەبردن و پرۆسەکانی پەروەردە و خوێندندا زۆرترین جەخت لە توندوتۆڵکردنی هەنگاوە بیرۆکراسییەکان کراوە. یاسا لە دوای یاسا و کۆنفرانس لە دوای کۆنفرانس بڕیاردان لای توێژی سەرەوەی هەرەمی کارگێریی پەروەردەییەوە خەستتر بووەتەوە و هەرەمەکە تۆکمەتر بووە. لە بەرانبەر گۆڕانکاری لە زمانی دەربڕین و چەمک و دەستەواژە نووسراوەکانی سەر کاغەزی بەڵگەنامەکانی سیاسەتی پەروەردەییدا، مامەڵە ئیداریی و پەروەردەییەکان وەک تۆکمەترین بەشی سیستەمی پەروەردەیی ماونەتەوە و، بگرە ڕۆژ دوای ڕۆژ توندتر دەکرێنەوە و توێژاڵە بیرۆکراسییەکان ئەستوورتر دەبن. تەنانەت لە هەوڵە زۆر جیددیی و کاریگەرەکانی گۆڕینی ئەم سیستەمە هەرەمییەدا پرۆسەی ڕیفۆرم وا لێکدەدرێتەوە کە زۆرترین کار بۆ توندوتۆڵکردنی خودی هەرەمەکە بکات و ڕێ لە بێسەروبەری و پەرشبوونی بازنەکانی بڕیاردان و جۆراوجۆری لە بڕیارەکاندا بگرێت. لە بانگەشەکانی چاکسازیدا ئاڕاستەی خواستراو ئەوەیە هەوڵەکانی گۆڕانکاری لە سەرەوە بۆ خوارەوە بن و زۆرترین هێزی سیاسیی و ئیدارییان لە پشتەوە بێت. بەهۆی چوارچێوەداربوونی ڕوانگەی هەڵوێست و کارەکان، ئەو ئاڵۆزییە ئیدارییەی پەروەردەی کوردستان گەیشتووەتە ئاستێک کە ئەو دەرمانەی سیاسەتووان و سەرکردەکانی پەروەردە پێشکەشی دەکەن هەر هەمان دەردەکەیە، بەڵام لە ڕەنگ و سیمایکی دیکەدا. داخۆ ئەمە چیمان پێ دەڵێت؟

لە باسی ئەوەی کە حکومەتی هەرێمی کوردستان سیاسەتی پەروەردەیی هەیە و، لە پەروەردەی ڕەسمیدا فەلسەفەیەکی دیاریکراو پەیڕەو دەکات، وردبوونەوە لە بەڵگەنامەکان

1. Wahab, A. A. (2017). Education in Kurdistan Region at the Intersection of Nationalism and Democracy (Doctoral dissertation, University of Toronto (Canada)).

و شیکردنەوەکان ئەوە ڕوون دەکەنەوە کە سیاسەتەکە تۆکمەکردنی ڕێکارەکانی بەڕێوەبردنە لەسەر بنەما بیرۆکراسییە مۆدێرنەکان، دیارترینیان بەڕێوەبردنی مەرکەزی و پلەبەندیی هەڕەمی و گشتاندنن. ئەمانەش لە کرۆکدا تەفسیری فەلسەفەی هاوئاهەنگی و لێکچوونی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی دەکەن کە بنەمای ناسیۆنالیزمن.

ڕاستییەکەی، لە بەڵگەنامەکاندا گۆڕانکاری بەسەر گوتاری ناسیۆنالیستیدا هاتووە، بەڵام ئەو مامەڵە کارگێڕیی و سیاسیی و کۆمەڵایەتییانەی تەفسیری ناسیۆنالیزم لە پەروەردەی ڕەسمیدا دەکەن هیچ گۆڕانکارییەکیان بەسەردا نەهاتووە. هەروەها ئامانجی جوان و پرشنگداری وەک دیمۆکراسی و مافی مرۆڤ و بیرکردنەوەی ڕەخنەیی و پێشڤەچوونی کۆمەڵایەتی و زانستی و ئەمانەش لە بەڵگەنامەکاندا هەن. بەڵام هەڵوێستی ڕەسمی و مامەڵەی ئیداریی بەڕێوەبەرانی پەروەردەی ڕەسمی لە کوردستاندا ئەوە دەردەخەن کە بەڕێوەبردن و نیشاندانی تۆکمەیی ڕێکارە کارگێڕییەکان لەپێش هەر ئامانجێکی دیکەوەن. سیاسەتووان و کارگێڕ و کارمەندانی پەروەردە لە هەرێمی کوردستاندا زۆر بە پەرۆشەوە باوەشیان بە سیستەمی بیرۆکراسیی کوردستاندا کردووە و لەگەڵیدا گیرۆدەی خۆشەویستییەکی تاکلایەنە بوون. لە پرۆسەی پەروەردەی ڕەسمیدا هەموو شتێک کراوەتە قوربانی بەڕێوەبردن.

> **سیستەمی پەروەردەی ڕەسمی هێندە ڕێکارە بیرۆکراسییەکانی پرۆسەی پەروەردەی لا گرنگە، خودی پەروەردەبوون و ئەنجامە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی خوێندنی لا گرنگ نییە.**

بە نموونە، لە کۆی دوازدە ساڵی خوێندنی پێش زانکۆدا تاکە ڕووداو کە زۆرترین جەختی لێ دەکرێتەوە و نیشاندەری سەرکەوتنی پرۆسەی خوێندنە تاقیکردنەوە گشتییەکانن، بەتایبەتی تاقیکردنەوەی ویزاری لە کۆتایی پۆلی دوازدەدا. هیچ ڕووداوێک، هیچ کارێک، هیچ سەرکەوتنێک یان دۆڕانێک، هیچ ئەنجامێکی پەروەردەیی هێندەی بەڕێوەبردنی تاقیکردنەوەکان نابێتە جێی باس و دڵخۆشی یان دڵتەنگیی کۆمەڵگە، نابێتە نیشاندەری سەرکەوتن یان کێشەداربوونی پرۆسەی خوێندن و کاری وەزارەتی پەروەردە. لە بەڕێوەچوونی وەرگرتن لە بەرنامەی تواناسازیی وەزارەتی خوێندنی باڵادا، کارگێڕە گەورە و بچووکەکانی حکومەت و وەزارەت هەر لە سەرەتاوە جاڕی سەرکەوتنی

بەرنامەکەیان دا، پێش ئەوەی بەری ئەو ڕەنجە بدروون، چونکە خۆ دیار نەبوو تواناکان چەند سازکراون تا بزانین سەرکەوتوو بوون یان نا. لەڕاستیدا مەبەستەکە سەرکەوتنی بەڕێوەچوونی وەرگرتن و ناردنەکە بوو نەک کۆی پرۆسەی تواناسازی. لەم دواییانەشدا لە جاڕدانی سەرکەوتنی پرۆسەی وەرگرتن بۆ خوێندنی ماستەر و دکتۆراش لە ناوخۆدا هەر وا بوو. مانای وایە، سیستەمی پەروەردەی ڕەسمی هێندە ڕێکارە بیرۆکراسییەکانی پرۆسەی پەروەردەی لا گرنگە، خودی پەروەردەبوون و ئەنجامە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی خوێندنی لا گرنگ نییە. پەروەردە و فێربوون نەبووەتە پێوەر بۆ پرۆسەی پەروەردە، بەڵکە بەڕێوەبردنی پەروەردەیی، بەوجۆرەی پێی ئاشناین، بووەتە ئەم پێوەرە.

پوختەی تێز و هەنگاونان بەرەو پێشەوە

زۆر لەوانەی سەروکاریان لەگەڵ پەروەردەدایە، لە سیاسەتوانی و کارگێڕ و توێژەر و ڕەخنەگر و مامۆستا و خوێندکار و دایک و باوکی خوێندکار، ئەگەر لەماوەی سێ دەیەی تەمەنی حکومەتی هەرێمدا بە بەردەوامی ئاماژە بۆ هەمان کۆمەڵە کێشە و گرفتی پەروەردەیی بکەن، مانای وایە سەرچاوەی کێشە و گرفتەکان لەوماوەیەدا هەمان شتە و نەگۆڕاوە. ئەوەی نەگۆڕاوە چوارچێوە سیاسییەکەی پرۆسەی پەروەردەی ڕەسمییە کە هەوڵی دامەزراندن و هێشتنەوە و تۆکمەکردنی پێکهاتەکانی دەوڵەت و سیستەمی حوکمڕانیی مۆدێرن دەدات، لەوانەش پرۆسە و سیستەمی مۆدێرنی پەروەردە.

گرنگیی خوێندنەوەی ڕەخنەگرانەی بەڵگەنامەکانی فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەیی حکومەتی هەرێم لەوەدایە کە تیشک دەخاتە سەر خەسڵەتە نەگۆڕاوەکانی پرۆسەی پەروەردەیی. کە وایە، ئێمە دەگەینە چەند خاڵێکی گرنگ:

- گۆڕانکاری لە زمان و چەمک و داڕشتنی سیاسەتی پەروەردەییدا گرنگە، بەڵام لە خۆیاندا نابنە هۆی گۆڕانی هەڵوێست و کردار و ئەنجامە پەروەردەییەکان. گۆڕانکاریی ڕاستەقینە لەوەدایە کە گۆڕینی گوتار و دەربڕین ڕەنگدانەوە و پشتگری گۆڕینی هەڵوێست و ڕوانگە و کار و مامەڵە پەروەردەییەکان بێت.
- پەیوەندییێکی خولاو لە نێوان سیاسەتی پەروەردەیی وەک بەڵگەنامە لەگەڵ پرۆسەی دەرکردنی بەڵگەنامەکەدا هەیە. بەنموونە، ناکرێت یاسایەک یان هەر بەڵگەنامەیەکی ستراتیجی بۆ پتەوکردنی بنەماکانی دیمۆکراسی و ڕێزگرتن لە گفتوگۆ و جیاوازییەکان لە پرۆسەی پەروەردەدا خۆی لە پرۆسەییێکی چەقبەستوو و نادیموکراتی و داخراودا دەربکرێت. بوونی بەڵگەنامەیەکی لەم جۆرە مەرج نییە هیچ کاریگەرییەکی ئەرێنی لە جێبەجێکردنیدا بهێنێتە گۆڕێ.

– ئەگەر بەڵگەنامەی سیاسەتێکی تۆکمە و ڕێکوپێکی سیستەمێکی پەروەردەیی وڵاتێکی دیموکراتی بهێنینە کوردستان، واقیعی توند و چەقبەستووی سیستەمی بەڕێوەبردن و مامەڵە و فەرهەنگی پەروەردەیی لە کوردستاندا دەبێتە لەمپەر لەپێش جێبەجێکردنی سیاسەتە هێنراوەکەدا.
– کە وایە، بازنەی سیاسەتی پەروەردەیی نابێت تەنها بەڵگەنامە و هەڵوێستە ڕەسمییەکانی دەسەڵاتی پەروەردەیی بگرێتەوە. تەفسیری بەڵگەنامەکانی سیاسەتی پەروەردەیی بەشێکی گرنگی سیاسەتەکە خۆیەتی. واقیعی کارگێڕیی و کۆمەڵایەتی و ئابووریی هەموو ئەوانەی سیاسەتەکە تەفسیر و جێبەجێ دەکەن (دەسەڵاتداری پەروەردەیی، سیاسەتووانی پەروەردەیی، بەڕێوەبەر، مامۆستا، خوێندکار، دایک و باوک، کۆی کۆمەڵگە) دەبێت بەشێکی دانەبڕاو بن لە پرۆسەی سیاسەتی پەروەردەیی.

حکومەتی هەرێمی کوردستان فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەیی هەیە. ئەمانە لە بەڵگەنامە ڕەسمییەکاندا دیار و ئاشکران. بەڵام فەلسەفە و سیاسەتی پەروەردەیی لە مامەڵە و کاری ڕۆژانە و هەڵوێستی نەنووسراویشدا هەن. لە ماوەی سێ دەیەی تەمەنی حکومەتی هەرێمدا دەستگا پەروەردەییەکان هێندە ئەزموونیان هەیە تا لەوە دڵنیا ببینەوە مامەڵە ڕەسمی و ناڕەسمییەکانی نێو سیستەم و دەستگاکان، هەڵوێستە سیاسیی و ئیدارییەکان، ڕوانگە زانستی و کۆمەڵایەتییەکانی نێو وەزارەت، قوتابخانە، زانکۆ و پۆلی خوێندن دەرخەر و ڕەنگدانەوەی فەلسەفە و سیاسەتە نووسراوەکانن. گوتنی ئەمە ئاسانە، ئەوەی سەختە، بەڵام ئەستەم نییە، شکاندنی ئەو ڕێچکە نەگۆڕەی پرۆسەی پەروەردەیە کە بە بەردەوامی کێشەکان بەرهەم دێنێتەوە.

سەرچاوەکان

- Wahab, A. A. (2017). Education in Kurdistan Region at the Intersection of Nationalism and Democracy (Doctoral dissertation, University of Toronto (Canada)).
- Gellner, E. (2008). Nations and Nationalism. Cornell University Press.
- Anderson, B. (2006). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso Books.